

Mirjana Mavrak¹

OBRAZOVANJE I ZAPOSLENOST 50+²

Proces starenja i fenomen starosti je **oskudno istraživan fenomen na području BiH**. Čini se da je nakon opsežnog istraživanja koje je sedamdesetih godina prošlog stoljeća vodio profesor sociologije dr. Rudi Stojak o kvaliteti života umirovljenika na prostoru BiH moguće na prste jedne ruke nabrojati diplomatske radove, magistarske teze i doktorske disertacije koje su tretirale problem kvalitete života starih ljudi. Sociologija i psihologija češće posežu za ovim temama, dok bosanskohercegovačke **odgojne znanosti svejednako bivaju ustoličene u pitanjima rada s djecom i mladima**.

Starost i starenje, prelazak iz jednog u drugo životno ili pak profesionalno doba (što nisu sinonimi), kao da su **ravni tabuiranim temama** koje je bolje ostaviti po strani, jer pritisnuti svakodnevnom bitkom za bolju kvalitetu života radije u fokus stavljamo aktualne probleme koji mogu napraviti neke pomake u zajednici tako što će afirmirati ulaganje u mlade i odrasle sposobne za rad i stvaranje. Nismo svjesni koliko time u cijelosti zaboravljamo na ono što zrelost i proces starosti donosi, te **predrasude s kojima razmišljamo o ljudima „preko pedesete”** kada je u pitanju mogućnost da se stipendira njihovo napredovanje u struci, da se podrži njihova kreativna energija ili uloži u njihovu izobrazbu ili prekvalifikaciju.

Godina 2012. bila je Međunarodna godina aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti, kada su profesionalci okupljeni u Društvu andragoga Srbije prepoznali potrebu i mogućnost sustavnog bavljenja pitanjima vezanim uz proces starenja u Srbiji, a unutar toga jednim vrlo konkretnim problemom: **obrazovanjem i zapošljavanjem osoba koje imaju 50 i više godina** i koje, najčešće zbog još očuvane fizičke snage, nikada nisu tretirane kao ranjivi dio populacije, a nezaposlene su i time, u zreloom dobu, onemogućene obavljati svoje funkcije. Taj dio nezaposlenih, nalazeći se na granici ili u drugoj polovici života i radnog angažmana, u svekolikom surovom narastanju konkurencije na tržištu rada i ubrzanih promjena koje se

1 Prof. dr. Mirjana Mavrak, Filozofski fakultet Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: mmavrak@yahoo.com.

2 Prikaz knjige „Zaposlenost i obrazovanje posle pedesete”, autorica Aleksandre Pejatović i Violete Orlović Lovren.

dešavaju u ekonomiji, proizvodnji, obrazovanju, predstavlja skupinu surovo, a često gotovo nesvjesno isključenih osoba iz onoga što možemo nazvati projiciranjem budućnosti.

Pedesete su godine koje s jedne strane dovode do neminovnih, normalnih i očekivanih fizioloških promjena mijenjajući tjelesni ili mentalni aktivitet osobe, a s druge strane te su osobe u ovom životnom periodu još uvijek odgovorne za dobrobit vlastite, još uvijek nezaposlene ili neizškolvane djece i svojih roditelja, koji su u četvrtoj životnoj dobi posebno potrebiti dio populacije, često jednako egzistencijalno nezbrinuti poput djece, što zbog osobnog zdravstvenog, što zbog socio-ekonomskog stanja u okruženju.

Knjiga „**Zaposlenost i obrazovanje posle pedesete**” **autorica Aleksandre Pejatović i Violete Orlović Lovren** priložena je prošle godine paleti izdanja **Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Društva andragoga Srbije**, koji decenijama znanost i struku bogate novim naslovima iz oblasti obrazovanja odraslih. Ova je knjiga, međutim, naslovom uputila na temu koja je marginalizirana, iako prema statističkim podacima koje autorice donose ta tema ima značaj za 21,96% nezaposlenih, koliko od ukupnog broja nezaposlenih u Srbiji čine osobe sa 50 i više godina. Radi se, dakle, o osobama koje još 15-20 godina mogu biti radno aktivne u punom kapacitetu, a gurnute su na društvene margine dva puta: jednom, činjenicom nezaposlenosti i drugi put, činjenicom da ne pripadaju mladim nezaposlenima.

Knjiga je koncipirana u **dva dijela** koji međusobno **komplementarnim stilom** tretiraju međuodnos obrazovanja i nezaposlenosti, uz poseban osvrt na kvalitetu života nezaposlenih sa 50 i više godina starosti.

Teorijski dio donosi određenja pojmova zaposlenosti i nezaposlenosti na lokalnoj i globalnoj razini ne zanemarujući pojmove koji leže na kontinuumu između ove dvije krajnosti, poput pojmova podzaposlenosti ili zapošljivosti. Pojam nezaposlenosti dobija niz pridruženih mu pridjeva koji čitatelju oslikavaju svu složenost jednog fenomena koji smo skloni pojednostavljivati u laičkom govoru. Tako se razjašnjava da pojam *frikcione nezaposlenosti*, koja nastaje usljed stalnih ulazaka i izlazaka stanovništva iz kontingenta radne snage (bilo zbog završetka jednog obrazovnog stupnja ili iz nekih drugih razloga), ne dijeli kvalitetu sa *strukturnom nezaposlenošću* kao posljedicom raskoraka između ponude i potražnje radne snage ili *tehnološkom nezaposlenošću*, koja se smatra potpojemom ove potonje. Frikciona nezaposlenost može biti i *dobrovoljna*, jer osoba ne mora prihvatiti prvi posao koji nađe, dok je strukturna često i *dugoročna i stagnantna*. *Ciklična nezaposlenost* kao posljedica ekonomske krize, propadanja poslova

i smanjenje potražnje za radnom snagom pogađa također i sezonske radnike koji s neizvjesnošću očekuju svoj budući radni status, uvijek neminovno povezan s ekonomskim i društvenim tokovima. Sva ova određenja imaju višestruki značaj za poimanje fenomena zaposlenosti i nezaposlenosti, koji je neminovno povezan sa fenomenom obrazovanja odraslih.

Veze obrazovanja i (ne)zaposlenosti teško su prebrojive, kako kaže autorica Pejatović razmatrajući sisteme **formalnog i neformalnog obrazovanja** s obzirom na broj „nezaposlenih osoba 50+”. Iz niza preglednih tablica moguće je vidjeti različite relacije relevantne za razumijevanje problema nezaposlenosti i obrazovnog statusa pojedinaca. Tako nalazimo podatke o broju nezaposlenih od 50+ godina po stepenima stručne spreme, različite grupe zanimanja u kojima egzistiraju nezaposleni sa 50+ godina, duljinu čekanja na posao osoba sa 50+ godina, što poručuje ne samo o trenutnom stanju zaposlenosti ili nezaposlenosti u Srbiji već navodi na razmišljanje o izborima škola, fakulteta i zanimanja koje čine mladi ljudi u vremenu svoga sazrijevanja, što ima direktne veze s izborom kvalitete života u materijalnom i društvenom smislu.

Ovdje se ističe i **važnost nevladinog sektora**, koji je značajan činitelj u kreiranju obrazovne ponude koja vodi u svijet rada i zapošljivosti, ali se ilustrira i orijentiranje ovih organizacija ka područjima obrazovanja odraslih, poput kulture i umjetnosti, profesionalnog i stručnog osposobljavanja i ekološkog obrazovanja odraslih, kao i prioritetan interes za različite marginalizirane i potrebite skupine, među kojima, međutim, nije prepoznatljiv kriterij „50+ godina” kao posebno izdvojen. Teorijski uvidi nadalje se temelje na analizama obrazovnih programa koji su od 2010. godine bili realizirani u krilu nevladinog sektora, a namijenjeni su ovoj posebnoj skupini odraslih. Ono što posebno zaokuplja pažnju čitatelja jesu stalni osvrti na praktične efekte koje obrazovanje ima u poboljšanju kvalitete života polaznika ovih obuka, jer to na poseban način daje smisao ovakvim aktivnostima i zalaganju za obrazovanje odraslih. Posebno je zanimljiv podatak koliko formalno obrazovanje može čak biti i kontraproduktivno u svijetu stalnih tržišnih promjena, što znači da može i povećati i smanjiti šanse za zapošljavanje, dok obrazovne programe nevladinog sektora pohađa vrlo mali broj osoba s „50+ godina”.

Tržište rada, tragom različitih analiza, preduzima određene mjere za ublažavanje posljedica nezaposlenosti, ali je ponovno evidentirana niska participacija osoba sa „50+ godina” u korištenju ovih mjera. Autorica Pejatović uočava disbalans u očekivanjima pretpostavljenim na osnovu teorijskih razmatranja o efektima akcijskih mjera i stvarnih učinaka kojima

se bave empirijska, terenska istraživanja, no taj disbalans drži istodobno i prostorom za nove kreativne ideje u ovoj oblasti.

Drugi dio knjige posvećen je **empirijskom pristupu problemu nezaposlenosti i obrazovanja** osoba sa preko pedeset godina koji je jasnom sponom povezan sa prethodnim teorijskim razmatranjima. Ovaj dio odiše metodološkom jasnoćom i strukturiranošću koja je po sebi primjer na kojemu se u radu sa studentima humanističkih i društvenih znanosti može izvesti niz vježbi iz oblasti metodologije znanstveno-istraživačkog rada.

Orijentirano **pitanjima kvalitete života** nezaposlenih osoba s 50+ godina, **pitanjima značaja obrazovanja i akcijskih mjera** koje mogu pomoći u ublažavanju ovog problema, te pitanjima **moćnih novih prijedloga** za boljitak u životu ove marginalizirane skupine odraslih, istraživanje uzima u obzir socijalne karakteristike ispitanika, poput spola, nivoa obrazovanja, bračnog statusa, roditeljstva, zatim njihov radni i socio-ekonomski profil, a propituje njihov odnos prema nezaposlenosti, uključivanje u različite tržišne mjere, obrazovne aktivnosti i zadovoljstvo kvalitetom života. **Uzorak je činilo 387 osoba** koje imaju 50 i preko 50 godina starosti, a prijavljene su u Nacionalnoj službi zapošljavanja u Srbiji. Ono što je u ovom istraživanju posebna vrijednost u metodološkom smislu jeste **jasna crvena nit koja vezuje teorijski i praktični istaživački dio**, tako da je cijelu knjigu moguće čitati ne samo linerano već uz unakrsno povezivanje informacija iz prvog i drugog dijela, što je posebna zanimljivost čitatelju.

Ono što istraživanju koje obiluje statističkim podacima daje **notu ljudske topline** jeste kombinacija deskriptivne metode, tehnike anketiranja i sekvencijalne analize, posebno kada se radi o pitanju doživljaja povezanosti nezaposlenosti s kvalitetom aktualnog života ispitanika. U sekvencijalnoj analizi posebno je izdvojeno ono što je u odgovorima ispitanika slijedilo iza riječi „*nedostaje mi, nemam, ne mogu, lišen sam, nisam, odričem se*”, pri čemu čitatelj može biti direktno suočen sa svom težinom koja je dio svakodnevice ispitanika. Riječima autorice Orlović Lovren, „na trenutke se nameće pitanje šta od nje (kvalitete, op. M. M.) ostaje sačuvano u životima pojedinaca”. Težina se, međutim, ublažava osvrtima samih ispitanika koji svojim izjavama još jednom **svjedoče o nepresušnom vrelu ljudske kreativnosti**, pominjući svoje *izoštreno čulo za samoodržanje, aktivnost i zadovoljstvo malim stvarima ili nove, često i avanturističke pothvate*. I ovdje kao u mnogim sličnim istraživanjima čitamo da su obitelji i prijatelji, djeca koja su stekla svoju diplomu, očuvano zdravlje i neke karakterne osobine presudne za kvalitetu života i pored nezaposlenosti, a da se obrazovanje

samo djelomice doživljava kao „čuvar” te kvalitete, jer je usko povezano sa duljinom nezaposlenosti ili uzaludnog iščekivanja da se to stanje promijeni.

Autorice zaključuju svoju opsežnu analizu nudeći **dvadesetak različitih smjernica** koje mogu biti vodilja kako državnim, vladinim, tako i nevladinim djelatnicima koji preduzimaju konkretne akcije za tretiranje problema nezaposlenosti. Ova je knjiga, međutim, podcrtala **skrivenu diskriminiranost** jedne ranjive skupine zrelih ljudi koji nisu ni stari ni mladi i čija se egzistencija može paradoksalno povezati s adolescentnom zbunjenosti kada „nisi ni veliki ni mali”. Osobe sa 50+ godina imaju očuvane potencijale za stvaralaštvo, ali postaju žrtvama predrasude da se u profesionalnom razvoju – strukovnom ili znanstvenom – kreativnost događa i doseže svoj maksimum u tridesetim godinama. Time se ujedno negira važnost iskustva i životne mudrosti koja, posebno u nekim sektorima rada, mora imati prednost nad brzinom.

Tegobna tema koju autorice donose u svojoj knjizi o zaposlenosti i obrazovanju osoba sa preko 50 godina **spojena je sa toplom žutom bojom u likovnom rješenju korica**, što upućuje ne samo na sadržaj koji čitatelj može očekivati već i na toplinu i nadu na koju ne treba zaboraviti ni onda kada nam je kvaliteta života iz temelja poljuljana okolnostima koje najčešće nismo birali.

Knjigu doživljavam kao posebno inspirativnu za rad sa studentima pedagogije, andragogije, psihologije, sociologije i srodnih znanosti, ali smatram da njena vrijednost nesmanjeno postoji i za sve mlade i one starije ljude koji su spremni na novi način osvijestiti u sebi probleme koji su decenijama dio naše svakodnevice.